

પ્રાચીન વલ્લભી વિદ્યાપીઠ અને આધુનિક NEP 2020: શૈક્ષણિક સિદ્ધાંતોનું એક તુલનાત્મક અને ઐતિહાસિક વિશ્લેષણ

ખમળ દર્શન પી.

M.A., GSET, ઇતિહાસ વિભાગ, ભક્ત કવિ નરસિંહ મહેતા યુનિવર્સિટી, જુનાગઢ

doi.org/10.64643/IJIRTV1218-190966-459

સારાંશ- આ સંશોધનપત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય પ્રાચીન વલ્લભી વિદ્યાપીઠના શૈક્ષણિક મોડેલ અને ભારતીય રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) 2020ના સિદ્ધાંતો વચ્ચેની સમાનતાઓનું તુલનાત્મક વિશ્લેષણ કરવાનો છે. વલ્લભી, જે મૈત્રક સામ્રાજ્યની રાજધાની હતી, તે માત્ર એક રાજકીય કેન્દ્ર નહોતું પણ બૌદ્ધ, જૈન અને બિન-ધાર્મિક જ્ઞાનનું પણ એક મહત્ત્વનું વૈશ્વિક કેન્દ્ર હતું. આ અભ્યાસ વલ્લભીના બહુ-વિષયક અભિગમ, વ્યવહારિક શિક્ષણ અને સર્વાંગી વિકાસના સિદ્ધાંતોને NEP 2020 ના મુખ્ય સ્તંભો જેવા કે બહુ-વિષયક શિક્ષણ, વ્યવસાયિક શિક્ષણ અને સર્વાંગી વિકાસ સાથે સરખાવે છે. આ સંશોધન ઐતિહાસિક અને વર્ણનાત્મક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને વલ્લભીના શૈક્ષણિક વારસાને આધુનિક શિક્ષણ પ્રણાલીમાં પુનર્જીવિત કરવાના પ્રયાસોનું મૂલ્યાંકન કરે છે. આ અભ્યાસ દર્શાવે છે કે NEP 2020 ભારતીય જ્ઞાન પરંપરાને પુનર્સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, જે વલ્લભી વિદ્યાપીઠ જેવા કેન્દ્રોમાં પહેલાથી જ અસ્તિત્વમાં હતી.

I. પ્રસ્તાવના

ભારતમાં અનેક રાજા રજવાડાઓ થઈ ગયા તેમાનું એક મૈત્રક સામ્રાજ્ય જેની રાજધાની વલ્લભી હતી, જે વિશ્વભરમાં સુપ્રસિદ્ધ એવી વલ્લભી વિદ્યાપીઠ એ ગુજરાતની શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક ધરોહર ગણાવી શકાય. ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારના પૂર્વભાગમાં આવેલી ઘેલી/ઘેલો નદીની બે શાખાઓ વચ્ચેના

ઉત્તરીય ક્ષેત્રમાં વસેલા. આ વિસ્તારને ‘વલ્લભી’ તરીકે ઓળખાતું હતું. જેને પ્રાકૃતભાષામાં ‘વલરી’ કે ‘વલહી’ તરીકે ઓળખવામાં આવતું હતું. જ્યારે બ્રિટિશકાળમાં ‘વળા’ તરીકે ઓળખાતું હતું. સંસ્કૃત શબ્દકોશમાં ‘વલભી’ના મુખ્ય બે અર્થ આપવામાં આવ્યા છે.(1) છાપડું અથવા ઘરની અણીદાર ટોચ અને (2) સપાટ છાપરા પરનું શિરોગૃહ જેવા દેખાતા હોય છે આ ઉપરથી તે નગરનું નામ ‘વલભી’ પડ્યું એવું ડૉ. આર.એન.મહેતા વ્યક્ત કરે છે. વધુમાં રસિકલાલ પરીખ આ દ્રશ્ય શબ્દ હોય તેના બે અર્થ સૂચવે છે (1) વલહિ-કપાસ અને (2) વલહી-વલયા,વેલા,સમુદ્રકાંઠા પર આવેલું સ્થળ. આમ, જ્યાં કપાસનો પાક બહુ થતો હશે તે સ્થળે તેવું જાણવા મળે છે. ચીની યાત્રી હ્યુ-એન-ત્સંગના ‘સી-યુ-કી’ નામના ગ્રંથમાં વલભીને ‘ફા-લ-પી’ તરીકે ઓળખાવી છે.

વલભીએ પ્રાચીન ઐતિહાસિક મહત્વ ધરાવે છે. વલભી ઈ.સ.470ના અરસામાં મૈત્રક રાજ્યની રાજધાની બની એ પહેલા ‘સ્કંદપુરાણ’માં પાણીનીના ગણપાઠ ‘વરણાદિ’માં તેનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. આ ઉપરાંત ઈ.સ.300ના સમયગાળામાં જૈન આગમગ્રંથોની વાચના ‘વલભી’ ખાતે આચાર્ય નાગાર્જુનની અધ્યક્ષતામાં તૈયાર થઈ ગઈ હતી. આવી જ વાચન તે સમયે મથુરામાં

‘સ્કંદલિપ્તાચાર્ય’ની અધ્યક્ષતામાં તૈયાર થઈ. આ બંનેની વાચનાઓમાં ઘણા બધા મતભેદો રહી ગયા. આથી આ બંને વાચનાઓમાંથી એક સંક્ષિપ્ત આવૃત્તિ તૈયાર કરવા વલભી ખાતે ‘દેવર્ષિ ક્ષમાશ્રવણ’ની અધ્યક્ષતામાં જૈન ધર્મની દ્વિતીય સંગતિ મળી જેમાં જૈન ધર્મના આગમો અને ઉપાંગોની રચના કરી, જેને ભારતભરમાં શ્રેતાંબર જૈનો અનુસરે છે.

ગુપ્ત વંશના શાસક સ્કંદગુપ્તના મૃત્યુ બાદ સેનાપતિ ભદ્રકે ઈ.સ.470માં મૈત્રકવંશની સ્થાપના કરી તથા પોતાના સામ્રાજ્યની રાજધાની ‘વલભી’ કે જે જળમાર્ગ અને સ્થળમાર્ગ જેવું દ્રોણમુખ હતું તેને બનાવી. આથી જ વલભીના રાજાઓ ‘મૈત્રક રાજાઓ’ નહીં પરંતુ ‘વલભીપતિ’ તરીકે ઓળખાયા હતા. મૈત્રકવંશની સ્થાપના પછી તેની સત્તા-સમૃદ્ધિમાં ઉતરોતર વિસ્તાર વિકાસ થતા વલભીનગરી સમૃદ્ધિથી છલકાવા લાગી હતી. આથી કહી શકાય કે, તે સમયે આર્થિક, રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક રીતે વલભી સમૃદ્ધ હશે. વલભી એક સમયે બૌદ્ધ ધર્મનું પણ મુખ્ય કેન્દ્ર હતું. મૈત્રકકાળ દરમિયાન અહીં કેટલાક બૌદ્ધ વિહાર પણ બંધાયા હતા.

આધુનિક ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્રમાં વલભી વિદ્યાપીઠની સ્થાપના લગભગ 6 સદીમાં થઈ હતી અને તે 12મી સદી સુધીમાં વિકસિત થઈ. વલભી વિદ્યાપીઠ એ બૌદ્ધ શિક્ષણનું એક મહત્વપૂર્ણ કેન્દ્ર હતું. જે બૌદ્ધ ધર્મના હિનયાન પંથનું કેન્દ્ર હતું. આ ઉપરાંત ચીની યાત્રી ઇત્સિંગે વિદ્યાપીઠને બૌદ્ધ મઠના કેન્દ્ર નાલંદા વિદ્યાપીઠની સમાન ગણાવી હતી, જ્યારે ઇત્સિંગ 7મી સદીના મધ્યમાં વિદ્યાપીઠની મુલાકાત લીધી હતી.

ચોક્કસ, વલભી વિદ્યાપીઠ અને નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) 2020 વચ્ચેનો સંબંધ તેમજ યુવાનો (Youth) માટે તેના મહત્વ વિશેની માહિતી અહીં આપેલી છે.

II. સંદર્ભ સાહિત્યની સમીક્ષા

કોઈપણ સંશોધન અભ્યાસ માટે સંદર્ભ સાહિત્યનો અભ્યાસ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ હોય છે. તે સમગ્ર સંશોધન અભ્યાસની રૂપરેખા ઘડવા મદદરૂપ બની રહે છે અને સંશોધન કાર્યને ચોક્કસ સ્વરૂપ અને સચોટતા આપવામાં આગવી આધારશિલા બની રહે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે કેટલાક સંદર્ભ સાહિત્યોની સમીક્ષા નીચે મુજબ છે:

1. મકવાણા જી.,(2004) – ‘પ્રાચીન વલભી વિદ્યાપીઠ એક અભ્યાસ’: આ અભ્યાસ નાલંદા સાથે વલભી વિદ્યાપીઠના મહત્વને દર્શાવે છે અને ત્યાંના શિક્ષણ અને વિદ્યાશાખાઓનું મહત્વ સાબિત કરે છે. તે વલભીને નાલંદાની સમકક્ષ ગણે છે.
2. શાસ્ત્રી એચ. ગં.,(1955) – ‘મૈત્રકકાલીન ગુજરાત’:આ પુસ્તક મૈત્રક કાળના રાજકીય અને ધાર્મિક પાસાઓ પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. તેમાં વલભીની આર્થિક અને શૈક્ષણિક સમૃદ્ધિનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ સાંસ્કૃતિક બાબતો પર પ્રમાણમાં ઓછો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.
3. ઠક્કર એન.વી.,(1918) – ‘વલભીપુરનો વિનાશ’: આ અભ્યાસમાં લેખક વલભીપુરના વિનાશના કારણો તરીકે કુદરતી આફતોને બદલે હુણોના આક્રમણ અને રાજાની નબળાઈને મુખ્ય ગણે છે. તેમાં વિદ્યાપીઠ અને રાજવંશના વિનાશની વાતોનો સમાવેશ થાય છે.
4. માંકડ ડી.આર., (1965) – ‘પ્રાચીન ભારતમાં શિક્ષણ’: આ પુસ્તકમાં પ્રાચીન ભારતની ચાર મુખ્ય વિશ્વવિદ્યાલયો પૈકીની એક તરીકે વલભીનો ઉલ્લેખ છે. અહીં દેશ-વિદેશથી વિદ્યાર્થીઓ આવતા હતા અને અભ્યાસ બાદ તેમને રાજાઓ દ્વારા ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર સ્થાન આપવામાં આવતું હતું તેવું દર્શાવાય છે. જોકે, વલભીના વિકાસ અને

વિનાશના પુરાવાઓનો અભાવ પણ નોંધવામાં આવ્યો છે.

5. ડૉ.સ્વર્ણા નાલાપટ.,(૨૦૦૮) – ‘પ્રાચીન શૈક્ષણિક પ્રણાલી’:આ પુસ્તક પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલયો વિશે માહિતી આપે છે, જેમાં વલ્લભી વિદ્યાપીઠની તત્કાલીન શિક્ષણ વ્યવસ્થા અને ધાર્મિક ઉન્નત વ્યવસ્થા વિશે જાણકારી મળે છે. અહીં ચીની પ્રવાસીઓના વર્ણનો પણ સમાવવામાં આવ્યા છે.

III. સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસની સંશોધન સમસ્યાને અનુરૂપ, સંશોધન પદ્ધતિ ઐતિહાસિક અને વર્ણનાત્મક (Historical and Descriptive) હશે. આ પદ્ધતિ દ્વારા ઉપલબ્ધ ઐતિહાસિક સ્ત્રોતો, પુસ્તકો, શિલાલેખો, અને આધુનિક નીતિના દસ્તાવેજોનું વિશ્લેષણ કરીને બંને શૈક્ષણિક પ્રણાલીઓ વચ્ચેની સમાનતાઓ અને વિસંગતતાઓની તુલના કરવામાં આવશે.

IV. પ્રાચીન વલ્લભી વિદ્યાપીઠ અને આધુનિક NEP 2020: શૈક્ષણિક સિદ્ધાંતોનું એક તુલનાત્મક અને ઐતિહાસિક વિશ્લેષણ :

1. વલ્લભીનું ઐતિહાસિક મહત્વ :

વલ્લભી એ મૈત્રક સામ્રાજ્યની રાજધાની હતી, જે ગુજરાતની શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક ધરોહર ગણાય છે. પ્રાકૃતમાં ‘વલરી’ કે ‘વલહી’ તરીકે ઓળખાતું આ સ્થળ બ્રિટિશકાળમાં ‘વળા’ તરીકે જાણીતું હતું. ડૉ. આર.એન. મહેતા અને રસિકલાલ પરીખ જેવા વિદ્વાનો વલ્લભીના નામકરણના જુદા જુદા અર્થો સૂચવે છે, જે તેના ભૌગોલિક અને આર્થિક મહત્વને દર્શાવે છે. ચીની યાત્રી હ્યુ-એન-ત્સંગે તેને ‘ફા-લ-પી’ તરીકે ઓળખાવ્યું હતું. ગુપ્ત સામ્રાજ્યના પતન બાદ સેનાપતિ ભદ્રકે ઈ.સ. 470માં મૈત્રક વંશની સ્થાપના કરી અને વલ્લભીને રાજધાની બનાવી. વલ્લભીપતી તરીકે ઓળખાતા આ

રાજાઓના શાસન હેઠળ વલ્લભી આર્થિક, રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક રીતે અત્યંત સમૃદ્ધ બની. તે સમયે જૈન ધર્મની દ્વિતીય સંગતિ પણ અહીં જ યોજાઈ હતી, જેના પરિણામે શ્વેતાંબર જૈનોના આગમ ગ્રંથો તૈયાર થયા. વલ્લભી વિદ્યાપીઠ માત્ર બૌદ્ધ ધર્મના હિનયાન પંથનું જ નહીં, પરંતુ વિવિધ વિદ્યાશાખાઓનું કેન્દ્ર પણ હતી, જેની તુલના ચીની યાત્રી ઇત્સિંગે નાલંદા સાથે કરી હતી.

2. વલ્લભી વિદ્યાપીઠ અને NEP 2020 વચ્ચેનો સંબંધ અને યુવાનો માટેનું મહત્વ

વલ્લભી વિદ્યાપીઠના શૈક્ષણિક સિદ્ધાંતો અને NEP 2020 ના સિદ્ધાંતો વચ્ચે ઊંડી સમાનતાઓ જોવા મળે છે. વલ્લભીમાં બહુ-વિષયક અભ્યાસ (Multi-disciplinary approach), વ્યવહારિક શિક્ષણ અને સર્વાંગી વિકાસ પર ભાર મૂકવામાં આવતો હતો. NEP 2020 પણ કલા, વિજ્ઞાન, અને વાણિજ્યની સીમાઓ તોડીને બહુ-વિષયક શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે. વલ્લભીમાં વહીવટ અને અર્થશાસ્ત્ર જેવા વિષયો શીખવીને વિદ્યાર્થીઓને સમાજ અને રાજ્યના સંચાલન માટે તૈયાર કરાતા હતા, જે NEP 2020 ના “વ્યવસાયિક શિક્ષણ” અને કૌશલ્ય વિકાસના ઉદ્દેશ્યો સાથે સુસંગત છે. બંને પ્રણાલીઓ ફક્ત પુસ્તકિયા જ્ઞાનને બદલે વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસ અને વિવેચનાત્મક વિચારસરણી પર ભાર મૂકે છે. આધુનિક યુવાનો માટે NEP 2020 પસંદગીની સ્વતંત્રતા, કૌશલ્ય વિકાસ અને ભારતીયતા સાથેના જોડાણ દ્વારા તેમને ૨૧મી સદીના પડકારો માટે તૈયાર કરે છે.

3. વલ્લભી વિદ્યાપીઠ: પ્રાચીન ભારતનું એક ગૌરવશાળી જ્ઞાનકેન્દ્ર :

વલ્લભી વિદ્યાપીઠ પ્રાચીન ભારતમાં, ખાસ કરીને ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં (આધુનિક ભાવનગર નજીક), એક અગ્રણી શિક્ષણ સંસ્થા હતી. તે ઈ.સ. ૬ઠી થી ૧૨મી સદી સુધી શિક્ષણનું એક મોટું કેન્દ્ર રહ્યું હતું.

I.બહુ-વિષયક અભ્યાસ: વલ્લભી માત્ર ધાર્મિક શિક્ષણ (ખાસ કરીને બૌદ્ધ ધર્મના હીનયાન સંપ્રદાય) માટે જ નહિ, પણ અનેક બિન-ધાર્મિક વિષયો માટે પણ પ્રખ્યાત હતી. અહીં “નીતિશાસ્ત્ર (રાજકીય વિજ્ઞાન), કાયદો, અર્થશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર, વહીવટ, તબીબી વિજ્ઞાન, ગણિત, વ્યાકરણ અને સાહિત્ય” જેવા વિવિધ વિષયો શીખવવામાં આવતા હતા.

II.ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ: વલ્લભીનું શિક્ષણ એટલું શ્રેષ્ઠ હતું કે ચીની પ્રવાસી “હ્યુ-એન-સંગ” જેવા વિદ્વાનો પણ તેના વખાણ કરતા હતા. તે માત્ર ભારતના જ નહીં, પરંતુ વિદેશના વિદ્યાર્થીઓને પણ આકર્ષતું હતું.

III.વિશાળ ગ્રંથાલય: અહીં એક વિશાળ ગ્રંથાલય હતું, જે તે સમયના જ્ઞાનનું કેન્દ્ર હતું. આનાથી વિદ્યાર્થીઓને સંશોધન અને ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરવાની તક મળતી હતી.

IV.સામાજિક સહકાર: વિદ્યાપીઠને રાજાઓ અને ધનિક નાગરિકો તરફથી ઉદાર આર્થિક મદદ મળતી હતી, જેના કારણે શિક્ષણ મફત અને સુલભ હતું

4. NEP 2020 અને વલ્લભી વિદ્યાપીઠ વચ્ચેની સમાનતાઓ:

નવી શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦, ભારતીય જ્ઞાન પરંપરા અને પ્રાચીન શિક્ષણ પદ્ધતિઓને પુનર્જીવિત કરવાનો હેતુ ધરાવે છે. આ નીતિના ઘણા સિદ્ધાંતો વલ્લભી વિદ્યાપીઠની શૈક્ષણિક પ્રણાલી સાથે સમાનતા ધરાવે છે:

I. બહુ-વિષયક અભિગમ (Multidisciplinary Approach): NEP 2020 કલા, વિજ્ઞાન અને વાણિજ્ય વચ્ચેની સીમાઓ દૂર કરીને વિદ્યાર્થીઓને તેમની રુચિ મુજબના કોઈપણ વિષયો પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા આપે છે. આ જ સિદ્ધાંત વલ્લભીમાં જોવા મળતો હતો, જ્યાં ધર્મશાસ્ત્રની

સાથે સાથે અર્થશાસ્ત્ર અને રાજકારણ જેવા વ્યવહારિક વિષયો પણ ભણાવવામાં આવતા હતા. II. વ્યવહારિક અને રોજગારલક્ષી શિક્ષણ: વલ્લભી વિદ્યાપીઠમાં વહીવટ અને અર્થશાસ્ત્ર જેવા વિષયો શીખવીને વિદ્યાર્થીઓને સમાજ અને રાજ્યના સંચાલન માટે તૈયાર કરવામાં આવતા હતા. NEP 2020 પણ વિદ્યાર્થીઓને માત્ર સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાન નહિ, પરંતુ “વ્યવસાયિક શિક્ષણ (Vocational Education)” અને કૌશલ્ય વિકાસ પર ભાર મૂકીને તેમને આત્મનિર્ભર બનાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

III. સર્વાંગી વિકાસ (Holistic Development): પ્રાચીન ગુરુકુળ પ્રણાલી અને વિદ્યાપીઠોનો હેતુ વિદ્યાર્થીના શારીરિક, માનસિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક એમ તમામ પાસાઓનો વિકાસ કરવાનો હતો. NEP 2020 પણ ફક્ત પરીક્ષા-લક્ષી શિક્ષણને બદલે વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસને મહત્ત્વ આપે છે.

IV. ભારતીય ભાષાઓ અને મૂલ્યો: NEP 2020 માતૃભાષામાં શિક્ષણ પર ભાર મૂકે છે અને ભારતીય સંસ્કૃતિ, કલા અને મૂલ્યોને અભ્યાસક્રમમાં સમાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. આ અભિગમ પ્રાચીન ભારતીય શિક્ષણ પદ્ધતિ, જેમાં વલ્લભી પણ શામેલ હતી, તેના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો સાથે સુસંગત છે.

5. NEP 2020 અને યુવાનો માટે તેનું મહત્ત્વ

આધુનિક સંદર્ભમાં, NEP 2020 એ યુવાનો માટે એક ક્રાંતિકારી નીતિ છે. તે માત્ર પાઠ્યપુસ્તકનું જ્ઞાન આપવાને બદલે તેમને ૨૧મી સદીના પડકારો માટે તૈયાર કરે છે.

I. પસંદગીની સ્વતંત્રતા: વિદ્યાર્થીઓ પોતાની રુચિ અનુસાર વિષયો પસંદ કરી શકે છે, જે તેમને તેમના અભ્યાસમાં વધુ રસ લેવા અને સર્જનાત્મક બનવા પ્રોત્સાહિત કરે છે.

- II. કૌશલ્ય વિકાસ: નીતિ વ્યવસાયિક અને કૌશલ્ય આધારિત શિક્ષણ પર ભાર મૂકે છે, જેથી વિદ્યાર્થીઓ નોકરીદાતા બને, ન કે માત્ર નોકરી શોધનાર.
- III. વિવેચનાત્મક વિચાર (Critical Thinking): NEP 2020 ગોખણપટ્ટીને બદલે સમસ્યા-ઉકેલ, તર્ક અને વિશ્લેષણાત્મક વિચારસરણીને પ્રોત્સાહન આપે છે, જે યુવાનોને ભવિષ્યમાં કોઈપણ ક્ષેત્રમાં સફળ થવા માટે જરૂરી છે.
- IV. ભારતીયતા સાથે જોડાણ: આ નીતિ યુવાનોને તેમની સંસ્કૃતિ, ઇતિહાસ અને મૂલ્યો સાથે ફરીથી જોડે છે, જેનાથી તેઓ પોતાની ઓળખ પર ગર્વ અનુભવી શકે છે.

આમ, NEP 2020 એ પ્રાચીન વલ્લભી વિદ્યાપીઠ જેવા જ્ઞાનકેન્દ્રોના બહુ-વિષયક, વ્યવહારિક અને સર્વાંગી શિક્ષણના સિદ્ધાંતોને ફરી એકવાર આધુનિક શિક્ષણ પ્રણાલીમાં જીવંત કરવાનો પ્રયાસ છે.

V. નિષ્કર્ષ

પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસના તારણો પરથી એ નિષ્કર્ષ તારવી શકાય છે કે પ્રાચીન વલ્લભી વિદ્યાપીઠની શૈક્ષણિક પ્રણાલી તેના સમય કરતાં ઘણી આગળ હતી અને તેના સિદ્ધાંતો આધુનિક યુગમાં પણ સુસંગત છે. NEP 2020, જે ભારતીય શિક્ષણ પ્રણાલીમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તનો લાવવા માંગે છે, તે ખરેખર વલ્લભી જેવી પ્રાચીન વિદ્યાપીઠોના સિદ્ધાંતોનું પુનરાવર્તન અને પુનરુત્થાન કરી રહી છે. વલ્લભીનો બહુ-વિષયક, વ્યવહારિક અને સર્વાંગી શિક્ષણનો અભિગમ એ વાતનો પુરાવો છે કે ભારતમાં શિક્ષણની મૂળભૂત ફિલસૂફી હંમેશા વિદ્યાર્થીના સંપૂર્ણ વિકાસ અને જ્ઞાનને વ્યવહારિક જીવન સાથે જોડવા પર કેન્દ્રિત રહી છે. આ અભ્યાસ દર્શાવે છે કે ભૂતકાળના ગૌરવશાળી વારસામાંથી શીખીને જ

આપણે વર્તમાન અને ભવિષ્યની શિક્ષણ પ્રણાલીને વધુ મજબૂત બનાવી શકીએ છીએ.

VI. સંદર્ભ સૂચિ

- [1] કૌ. વિ. મહેતા, ગૌરીશંકર ઉ. ઓઝા, 'ભાવનગર ક્ષેત્રની અસ્મિતા', જુનાગઢ, 1903.
- [2] ડી.આર.માંકડ, 'પ્રાચીન ભારતમાં શિક્ષણ' ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ, 1965.
- [3] ડૉ. દેસાઈ એમ, 'ગુજરાતમાં પ્રવાસન', ગુર્જર પ્રકાશન અમદાવાદ, 2004.
- [4] એન.જી.ઠક્કર, 'વલભીપુર નો વિનાશ' ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબઈ, 1918.
- [5] મહેન્દ્ર રે. ત્રિવેદી, 'આવો ઓળખીએ આપણો જિલ્લો ભાવનગર', ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, પ્રથમ આવૃત્તિ-1991.
- [6] પંડ્યા મુકેશ, મારુ એન. એલ. રાજપુરા, જે. ડી. (સંપાદન) 'ભાવનગર જિલ્લાની ઔદ્યોગિક રૂપરેખા' જિલ્લા ઉદ્યોગ કેન્દ્ર, 2009-10.
- [7] બાંધકામ વિભાગ, રસ્તા મેપ, કોમ્પ્યુટર નં.1, સોલર (બાંધકામ વિભાગ) નં.2, વલ્લભીપુર નગરપાલિકા.
- [8] ભદ્ર મુનિકુમાર 'ભાવનગરની વિશેષતાઓ', માનસી ભાવનગર કોંગ્રેસ સ્મરણિકા, અંક-4, ડિસેમ્બર 1960.
- [9] ભાવનગર જિલ્લાની ઔદ્યોગિક રૂપરેખા (સંપાદન), જિલ્લા ઉદ્યોગ કેન્દ્ર, ભાવનગર, 1998.
- [10] મકવાણા ગોવિંદ, 'પ્રાચીન વલભી વિદ્યાપીઠ એક અભ્યાસ' પથિક, અંક-10-11-12, જુલાઈ-ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર, 2004.
- [11] આર.એચ.પરીખ અને એસ.જી.શાસ્ત્રી, 'ગુજરાતનો રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસ, ગ્રંથ-3 મૈત્રકકાળ, અમદાવાદ, 1974.

- [12] હરિપ્રસાદ જી. શાસ્ત્રી, 'ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ' યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ અમદાવાદ, 1973.
- [13] હરિપ્રસાદ જી. શાસ્ત્રી, 'મૈત્રકાલીન ગુજરાત' ભાગ-1,2 યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ અમદાવાદ, 1955.
- [14] શશિકાંત ઇંડ કંપની, 'પ્રાચીન ભારતવર્ષ મેં જૈન ધર્મ' રાવપુરા બઝોદરા, ગુજરાત, ૧૯૯૬.
- [15] Apte, D. G. Universities in Ancient India, Maharaja Sayajirao University of Baroda.
- [16] Bhavnagar Dist. Gazetteer of city
- [17] detechuer.com/8-ancient-universities-that-flourished-across-ancient-india/
- [18] Dr. A.D. Pusalkar, Dr. R.C.Majumdar, 'History and Culture of Indian people, Classical age.
- [19] Gazetteer of India: Gujarat state, Bhavnagar
- [20] Mookerji, R.K. Ancient Indian Education (Brahmanical and Buddhist), Motilal Banarasi Dass Publishers, Delhi 2011.
- [21] Nanavati, J.M. Dhaky, M.A. (01-01-1969) 'The Maitraka and the Saindhava Temples of Gujarat', Artibus Asiae, Supplementum.
- [22] Rain Return, book, Taluka Mamlatdar kacheri, Vallbhipur.
- [23] V, Shwetashinha Deshpande, Sanjay Deshpande, Gazetteer, The Heritage Sites of Gujarat, Aryan Books International, New Delhi.
- [24] yuvaguj.com/2020/09/blog
- [25] wikipedia.org/valabhi vishwavidhyal